Zalai Károly

Jean Cavaillès a hamburgi halpiacon zsömlét majszol

1944. február 17-e volt. Jean Cavaills a kivégzőosztag előtt állt, s megpróbált az SS egyenruhát viselő férfiak szemébe nézni, amilyenen keményen csak tudott, bár legbelül remegett, különösen a gyomra. Ezt a fajta félelmet még nem ismerte. Amikor akciókon volt, vagy amikor az elmúlt napokban ütötték-verték és vallatták, másképpen félt. Most nyílván az a megmásíthatatlan gondolat nyomja rá bélyegét fizikai és szellemi állapotára, hogy tudja, nincs tovább. Nézte ezt a hét férfit, s arra gondolt, milyen közel vannak hozzá, s mennyire sajnálja őket. És hogy milyen nevetséges, hogy le fogják lőni. Hét szerencsétlen, aki majd este valószínűleg nem mer egymás szemébe nézni. Vagy tán majd hencegni fognak azzal, hogy legyilkoltak egy megkötözött embert? Nyilván nem. Ó, milyen ismerős valamennyi! Talán egyik-másik keresztezte az útját, amikor a tíztizenöt éve Berlinben, Hamburgban, Göttingenben, Münchenben vagy Freiburgban járt. Lehet, hogy baloldalt, a legszélén, az kicsi, dundi, bajszos, kipirult arcú negyven körül férfi vett harminc valahányban négy zsömlét a hamburgi halpiacon, abban a bódéban, amely mellett ő matjes heringet majszolt a kikötő korlátjának támaszkodva, és a portékájukat hangos kiabálással hirdető kofák gyönyörű kakofón áriáját hallgatta. És ez a férfi, legyen Gerd a neve – aki, akkor még nem volt ilyen gömbölyded – pár méterre a kofától közvetlenül előtte, kinyitotta a staniclit, s nagy étvággyal beleharapott a zsömlébe, miközben – anélkül, hogy tudatosodott volna bennük – pillantásuk összefonódott. Talán ezért remeg most a puskája csöve, mert az arcát ismerősnek találván, ő is egy ilyen fölfoghatatlan emlékképpel viaskodik. Milyen kár, hogy ma este nem beszélgethetnek el erről egy korsó sör mellett egy arrasi kocsmában. Jobbra tőle, a cingár fiúcskát – aki húsz-huszonkét évesnek tűnik –, lehet, hogy 34 nyarán Göttingenben látta. Az egyetemi könyvtárból jött ki éppen, a feje tele volt még Spinoza, Kant, Hegel, Heidegger és Pascal gondolataival, amikor a tíz esztendős kis Hans, anyja kezébe kapaszkodva, azért rimánkodott, hogy kaphasson egy gombóc fagylaltot. Meleg volt a parkban, vidám júniusi fények és várakozó öröm töltötte meg az akarva-akaratlanul egymásra mosolyogó emberek szívét. Ő is küldött egy együttérző mosolyt a kis Hansnak (barna bőr rövidnadrágot viselt, rövid ujjú fehér inggel, és focizástól elkopott barna félcipőket), talán még rá is kacsintott, azt sugallva neki ezzel a pajkos hunyorítással, hogyha jól viselkedik, s nem rángatja az anyukája karját, a parkon túli fagylaltos kocsinál – ahol aznap hosszú sor

kígyózott –, hamarosan teljesül az álma, s kap egy gombóc vaníliafagyit. Talán azon a délelőttön ült hosszasan egy tavacska partján, ahol a sétálók kenyérdarabkákkal etették a kacsákat és hattyúkat, miközben ő a paradigmatikus absztrakció kérdésein tépelődött. Balról a harmadik, morcos képet vágó férfi egy berlini hotelportásra emlékezteti, aki olyan büszkén állt a pult mögött, mintha ő lett volna az igazgató. Cavaillès egy picit mindig zavarba jött tőle, amikor a kulcsát kérte, mert érezhetően bántotta ezt a portást, hogy ilyen alantas munkát kell betöltenie. Nyilván alig várta, hogy végre kitörjön a háború, és Németország elfoglalja fél Európát, melynek révén ő most kivégezhet egy francia partizánt. Cavaillèsen ugyanaz a kellemetlen érzés hatalmasodott el, ami akkor: megint bántani kezdte a férfi tekintete, aki úgy nézett rá akkoriban, és úgy néz most is, mintha valami értékes dolgot lopott volna el a szállodából. A középen álló ragyás arcú, vörös fülű, harminc körüli férfi láthatóan fél. Kerüli is a tekintetét. Vele talán Freiburgban találkozott. Aznap délután Edmund Husserlt látogatta meg, este pedig egy belvárosi kocsmában német barátaival egész este Wittgensteinről vitatkozott. Éjfél után, kicsit kapatosan a Jahn- és a Koblenzerstrasse sarkán futottak össze. A fiú, akinek a Rudi nevet adta most, akkoriban 22 lehetett. Tüzet kért tőle, ő meg – mert nem volt kedve előszedni a gyufáját – az égő cigarettájának végére mutatva megkérdezte, jó lesz-e így. „Es geht so, danke", vagyis hát jó így, köszönöm, mondta halkan a fiú, ő meg „bitteschönt" válaszolt neki, közben furcsa mód megjegyezte a cigarettát tartó két ujját. Vastagok voltak, s töredezettek a körmei, talán kőműves fiú, gondolta, aki egy rosszul sikerült randevúról tart hazafele; albérlet Frau Müllernél, akinek az ura az első világháborúban esett el Verdunnél, holnap hatkor már maltert kever, s ugyan valami kávéházi slágert fog fütyörészni, de legbelül az előző esti kudarc marja. Nem merte megcsókolni a Gretchent, pedig egész héten erre készült. Bánatában túl sokat ivott, s már csak egy cigarettája maradt, pedig a dobozt két napra akarta beosztani. És még tüze sincs… Az apró termetű, szeplős, kese, harminc körüli fiatalembert, aki az osztag jobb szélén állt, láthatóan az ájulás kerülgeti. Ő is olyan ismerős. Túl nagy rajta a zubbony, a sapkája félrecsúszott. A tipikus balek, remélhetőleg elsül a puskája. Talán a vonatablakból látta, 33-ban, valahol Kassel környékén. Az állomásépület előtti peronon állt, amikor kiesett a kezéből a bőröndje, ami kinyílt és minden, ami benne volt, a földre potyogott. De nem ruhák voltak, hanem gombok, sok-sok apró gomb, színes pamutgombolyagok, kötőtűk. Égő füllel nagy nehezen szedte föl a holmit, miközben a peronon állók gúnyosan mosolyogtak. Cavaillès akkoriban arra gondolt, hogy a fiút biztosan nagyanyja kérte meg, hogy vigye a cuccokat a lányának, aki pulóvereket készült

kötni, Karácsonyra, az egész családnak. Az ilyeneket pécézik ki mindig; elgáncsolják, a fülét pöckölik, unalomból meggyepálják, elveszik az uzsonnáját, s addig gúnyolják, amíg el nem sírja magát. Most is bebehúnyja a szemét, nagyokat nyel, s láthatóan izzad, pedig hát átkozott hideg van ebben az arrasi februárban. Csak el ne sírja magát. Cavaillès szinte biztos volt benne, hogy rövidesen halott lesz ő is, miként abban is, hogy a németek elvesztik a háborút, mert úgy hallotta, hogy a szövetségesek nyáron partra szállnak. De ez a szegény Fritz, nem éli meg még a nyarat sem. Ahogy kinéz, aknára lép valahol, s az égvilágon senki sem fogja megsiratni, mert a szülei bennégtek a házukban, amikor tavaly júliusban megbombázták Hamburgot, nagyanyja pedig két éve meghalt rákban. Cavaillès szánalommal telve nézett rá, s a legszívesebben megvigasztalta volna. A mellette álló nagy melák is ismerősnek tűnt. Őt talán egy müncheni Oktober Fest alkalmával látta. Szemben ült vele, s amikor beszéltek néhány szót, megkérdezte, honnan jött, ő meg elárulta, hogy francia. Karl-Heinz a korsóját a zene ritmusára himbálta, mohón belebeleivott, hangosan kurjongatott, s az egy alkalommal, amikor szünetet tartottak a fúvósok, azt tudakolta, hogyan mondják a franciák a „prost"-ot. „Votre santé", mondta neki, és barátságosan egymásra mosolyogtak. Ezen az októberi délután ő is megivott két hatalmas korsóval, mert az alkohol üdítően hatott fáradt agytekervényeire, hisz egész délelőtt a transzcendentális analízishez gyűjtött anyagot az egyetemi könyvtárban. Jólesett neki, hogy elvegyülhet a muzsikában, nevetésben és alkoholmámorban úszó arctalan tömegben. Amikor elbúcsúztak, a férfi fölállt, odajött hozzá, s kezet rázott vele, „Auf Wiedersehen!, mondták egymásnak, és lám, most tényleg találkoztak. Jobbról a harmadikat Rüdigernek nevezte el magában. Ő kezdettől fogva kerülte a tekintetét. Cavaillèsnek az az érzése, hogy két gyermeke van, és egy hesseni kis faluból származik, mondjuk Fischbachtalból, ahol Cavaillès pár napot töltött egy lánnyal harmincegy tavaszán. A lányt Sigridnek hívták, Dieburgban ismerte meg a Karneválon, s jó féléven át találkozgattak, amikor Cavaillèsnek Frankfurtban vagy Heidelbergben volt dolga. Rüdiger takaros felesége vasárnaponként biztosan isteni Pflaumenkuchent sütött, és az egész család eljárt a reggeli misére. Rüdiger egy fatelepen volt üzemvezető, s bár nem szerette a nácikat, soha nem mert hangot adni ellenszenvének. Így aztán, amikor a zsidó szomszédját – akiknek Gross Biberauban volt szatócsboltja – vágóhídra terelték, a családjára tekintettel inkább hallgatott. Nyilván akkor is a feleségére és a két gyerekére gondol majd, amikor meghúzza a ravaszt. Túl fogja élni a háborút, s ha majd béke lesz, csendben kivárja, kire adja a szavazatát. Ő mindig mindent túlél, mert lelki-

ismeretesen elvégzi munkáját. A héttagú osztag parancsnokáról, a fess főhadnagyról messziről lerí, hogy büszke, mindarra, amit tesz. A hangja ércesen csengett, amikor az ítéletet fölolvasta, s akkor is, amikor pihenjt vezényelt, mert az elítélt szemét be kellett kötözni fekete kendővel. Ezt a felelősségteljes feladatot maga végezte el. Amikor odaállt Cavaillès elé, már-már szinte illetlenül közel, egy súlyos pillanatig összeakadt a pillantásuk. Aztán a helyzethez egyáltalán nem illő, szinte finom mozdulatokkal körbe csavarta a fején a kendőt, megkötötte, s gondosan megigazította, hogy ne kandikálhasson ki mögüle. Azoknak odakint, most már biztosan jobb, gondolta Cavaillès, hiszen nem szegezi rájuk vádló tekintetét. Persze ő sem látott, ő lett a hunyó, az elhunyó, jutott eszébe a keserű vicc. De a kendő révén ugyanakkor jótékony sötétség vette körül, kizárva a jelen idő vészterhesen száguldó másodperceit. Egy gyerekkori reggel villant föl előtte, amikor nem akart iskolába menni, s úgy gondolta, ha a fejére húzza a paplant, a dada azt hiszi, nincs alatta. Hogy mi történt ezután, már elfelejtette, de a bújás érzése, az a rövidke mámoros pillanat, hogy nem fognak rátalálni, hogy megmenekül a dolgozatírástól, most olyan élesen eszébe jutott, hogy egy pillanatra elhitte, ott van megint, és örökre ott maradhat abban a Saint-Maixent-l'École-i gyerekágyban… Ekkor az orrába kúszott a kendőből valami illat, amely egy olyan emléket idézett föl, amire eddig még soha életében nem gondolt. Asztal alatt mászott egy családi ünnepségen. Négy-öt éves lehetett, hagyták, vagy tán nem vettek észre, ő pedig az izgalomtól kábultan nézegette a szoknyák sötétjéből kivillanó női lábszárakat. Rögtön ezután egy születésnapja jutott eszébe, tíz éves lehetett, amikor az anyja azt mondta neki, csukja be a szemét, és bevezette a szobába, ahol élete első biciklije várt rá. Ott volt megint: az anyja kezét fogva behunyt szemmel óvatosan lépdelt; torkát az akkori izgalom fojtogatta, és ugyanaz a sötétség vette körbe, csak hát ez már sohase sem fog eltűnni, örökké benne marad. Mint mindig, most is analizálni próbálta a helyzetét. Először arra gondolt, hogy nyilván kétségbeesésében idéz föl ennyi emléket, amelyeket idővel már nem is tudott elválasztani egymástól. Az agya ugyanis rettenetes sebességgel képek millióit vetítette szeme elé: arcok, utca-, város-, és tájrészletek, mindenféle tárgy, mozdulat, színes és fekete-fehér képek, év- és napszakok váltogatták egymást. Rájött, mindez valószínű azért történik, mert keres valamit. És ekkor megállt a képáradat. Bordeaux-ba került, nem messze a városházától. 26 éves volt és szerelmes. De már olvasta a Mein Kampfot, s tudta, mi vár Európára. Az ő filozófus-matematikus agya előre jelezte: rettenetes, pusztító háború leselkedik az emberiségre. És azt is tudta, hogy ő a másik oldalon fog állni, ahol kevesebben lesznek. Nem, mondta Marie-

nak, egy próféta kegyetlenségével, nem vehetlek el feleségül, most nem szabad családot alapítani, és nem szabad világra hozni gyermekeket. Csak ha majd béke lesz. Marie zokogott, átkarolta, aztán meg vissza próbálta tartani, de ő kitépte magát a karjaiból, s elment, úgy hogy vissza sem nézett… Persze, hogy jobb lett volna könyvtárban kutatni, könyveket írni és olvasni – amelyeknek imádta az illatát –, aztán hazamenni az asszonyhoz, gyerekekhez. De hát igaza lett. Amikor a háború kitört, fegyvert fogott, és beállt az ellenállók közé. Ettől kezdve sárban kúszott, titkos találkozókra járt, kézigránátot dobált, lesből tüzelt, újra és újra elfogták, ő pedig mindig megszökött, amíg a németek kezébe nem került. És most vége. „Szakasz vigyázz”, hallotta, és belehasított a fölismerés, hogy ezt a német hadnagyot egyszer már látta; méghozzá Rómában. Ő volt az, aki meggyújtotta Giordano Bruno máglyáját.